

УДК 13.130.123.4 + 17.177

Кунденко Я. М. , Гаплевська О. І.

СУСПІЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК МЕДІА-СФЕРА ТА МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ЗНАННЯ

В статті йдеться про комунікологію як цілісний підхід до розуміння основних принципів соціальної комунікації у форматі навчального курсу та її зв'язок з міждисциплінарними науковими теоріями як синтезу методологічних підходів у їхній практичній реалізації.

Ключевые слова: соціальна комунікація, діалог, дискусія, системний підхід, креативність, медіа-засоби.

У статті йдеться про комунікологію як цілісний підхід до розуміння основних принципів соціальної комунікації у форматі навчального курсу та її зв'язок з міждисциплінарними науковими теоріями як синтезу методологічних підходів у їхній практичній реалізації.

Ключові слова: соціальна комунікація, діалог, дискусія, системний підхід, креативність, медіа-засоби.

This paper explores communicology as a holistic approach to understanding of the main principles of social communication within university teaching. The links between communicology and interdisciplinary scholarly theories are also considered as synthesis of methodological approaches within their practical implementation.

The keywords: social communication, dialogue, discussion, system approach, creativity, media.

Характерною ознакою розвинених суспільств є створена ними система суспільної комунікації, яка ґрунтується на реально існуючому соціальному партнерстві. Треба зазначити, що українське суспільство лише на початку цього шляху, а реформи, які здійснюються в суспільстві, будуть результативними лише тоді, коли існуватиме розгалужена система комунікацій, постійно діючий суспільний дискурс, у межах якого узгоджуватимуться принципові інтереси різних соціальних груп.

Сучасні вітчизняні дослідники [1; 2; 5; 6] убачають новий тип суспільного устрою, згідно з яким інформаційно-глобалізаційні процеси проникають в усі сфери життєдіяльності людини, у її духовно-особистісне життя. Як вважає Т. О. Андрєєва, «своєрідність переходу людства до нового тисячоліття полягало не в хронологічній магії, а в тих трансформаціях соціального буття, що відбувалися на цьому епохальному рубежі. Темпоральна межа виконала роль своєрідного каталізатора духовного бродіння, коли інтенсифікується процес інтелектуальних пошуків, загострюється почуття соціальної невдоволеності, підвищується інтерес

до ірраціонального, апологетується абсолютна свобода, драматизуються умови ідентифікаційного вибору...» [1, с. 112].

На наш погляд, питання про визначення засад самозбереження й самовідновлення впливає зі скарбниці світового досвіду як пошук ланок опосередкування між екзистенціальними та нормативно-ціннісними гранями світу людини.

Людське буття, як визначає сучасний український філософ Є. І. Андрос [2], не може бути нічим іншим, як спів-буттям людей. Тому міжіндивідуальні стосунки та комунікативну сферу можна вважати фундаментальними вимірами світу людини.

Здатність спілкуватися властива людині поряд із здатністю до роздуму й творчості: потенційно вона є природною специфікою свідомості, яка необхідна їй для життєдіяльності й розвитку. Крім того, пізнання основних принципів комунікативної взаємодії призводить людину до свободи орієнтації в медіа-просторі інформаційного суспільства.

Сучасні засоби комунікації досить складні у використанні й розумінні їхньої специфіки, підґрунтям якої є мультимедійність, тобто різноманіття каналів дії та активна участь усіх у створенні цієї специфічної «віртуальної реальності». Тому сучасна людина існує як «громадянин інформаційного світу». Вона не лише свідок-теоретик зародження нового «інформаційного» соціуму, а його активний учасник-практик: «користувач» і «програміст». Масштаб дії і свобода пересування людини в лабіринті медіакомунікацій залежить від розуміння принципів організації й алгоритмів розвитку цієї, на перший погляд, хаотично існуючої, але своєрідної системи. Особливий інтерес до неї виникає у тих «креативщиків», які вибрали медіа-сферу своєю основною професійною діяльністю. Ці «майстри своєї справи» повинні знати, як «максималізувати» й «оптимізувати» дію мультимедійних засобів на свідомість медіа-споживача. Голос «медіа-тенора» повинен звучати впевнено, як голос оперного співака, а не виконавця караоке.

Відповідно до цього настрою вивчення комунікації передбачає тренування технологічних навичок використання медіа-засобів. Крім того, робить необхідним цілісне філософське визначення специфіки соціальної комунікації, а також її основних видів. Це забезпечить партнерську взаємодію виробника й споживача медіа-продукту та передбачає свободу творчості учасників медійних процесів.

Фахівцеві академічної сфери, що займається гуманітарними науками в цілому й філософією як їхнім теоретичним підґрунтям, комунікація цікава як можливість практичного втілення теорії в практику життя людини й суспільства. Ефективна взаємодія людей, що виникає в результаті створення й обміну інформацією в певній знаковій формі. Це дозволяє досягти реалізації ідей, що виникають у спільному обговоренні та творчій діяльності.

Основна тема статті – комунікологія як цілісний підхід до розуміння основних принципів соціальної комунікації у форматі навчального курсу. Крім того, розглянуто її зв'язок з міждисциплінарними науковими теоріями як синтез методологічних підходів та їхньої практичної реалізації.

Людське спілкування специфічне своєю діалогічною формою. Крім того, йому властива креативність: створення нового рівня в розумінні, закріпленого в певній реальності звуків (усна комунікація), слів (письмова комунікація), бітів (електронна комунікація). Тому як очікуваний ефект передбачається зміна у свідомості й поведінці учасників комунікативної дії, а як основний результат – створення, передання й трансформація інформації як міри визначеності самої людини (авто-комунікація), так і його співрозмовника (міжособова комунікація), що завершується в загальнозначущій формі, адекватній дійсності, стосовно якої відбувається спілкування (масова комунікація). Остання, як найбільш розвинена за змістом і складна за формою реалізації, вимагає мультимедійного (багатоканального) технічного забезпечення для досягнення своїх цілей. У зв'язку з цим виникають не лише медіа як засоби або посередники для здійснення комунікації (друк, радіо, кіно, телебачення, інтернет), але медіа як специфічна суспільна реальність. Прикладом цього є сучасний комп'ютеризований соціум, де інформація як центральна ланка комунікації стає основою економіки й політики, об'єктом ужитку й основою культури.

Перш за все необхідно зупинитися на характеристиці витоків і основних історичних етапів розвитку теорії комунікації, у межах яких реалізується сам феномен і формується необхідність його цілісного філософського визначення.

Характеризуючи філософські підходи до побудови теорії комунікації, необхідно відзначити, що на межі XVIII–XIX ст. у німецькій класичній філософії починає розроблятися категоріальний апарат, принципово важливий для побудови теорії комунікації. Ідеться про категорії «суб'єкт» і «об'єкт», де під «суб'єктом» розумілася людина в її активно-пізнавальному (але поки що не креативному) відношенні до навколишнього об'єктивного світу – «об'єкту». Слід, проте, відзначити, що більшість німецьких філософів були схильні трактувати людське спілкування в категоріях «суб'єкт-об'єктного», а не «суб'єкт-суб'єктного» зв'язку. Таким чином, замість принципу діалогічності міжособової комунікації запанував принцип її монологічності. Розглядання комунікації як одностороннього процесу не дозволяло створити адекватну теорію міжособової комунікації як «суб'єкт-суб'єктного» відношення («Я – інше Я») і зупинилося на рівні її розуміння як «об'єкт-суб'єктного» відношення, де інша сторона перетворювалася на пасивний об'єкт дії суб'єкта, що пізнає. Це суперечить як принципам діалектичного методу філософського дослідження, так і основним принципам самосвідомості, що в розумінні Г. Гегеля є методологічним підґрунтям подальшого вивчення спілкування.

Інакше розглядав цю проблему видний представник німецького романтизму Ф. Шлейермахер. Для нього спілкування між людьми – це в першу чергу спілкування між індивідами, рівними сторонами (суб'єкт-суб'єктне відношення). Визнання цього факту стало для нього передумовою й фундаментальним підґрунтям подальшого розроблення теорії розуміння (герменевтики) як основи достовірних людських взаємин.

Крім того, у межах філософії прагматизму виникає новий напрямок дослідження спілкування – семіотика, яка приділяла особливу увагу знаковій природі комунікації, зміщуючи пізнавальний інтерес від структур комунікаційної взаємодії на його зміст і смислове навантаження.

Філософська традиція вивчення комунікації в ХХ ст. ще більш різноманітна. У ній отримали розвиток ідеї семіотики й герменевтики. Крім того, велика увага проблемі комунікації була приділена в межах таких філософських напрямів, як екзистенціалізм, персоналізм, аналітична, лінгвістична й діалогічна філософія, присвячених специфіці існування людини та суспільства.

Предмет і мета філософських досліджень екзистенціалізму – внутрішній світ особи, ізольованої від суспільства. За своїм характером це філософія людської некомунікабельності. Відрізняється від позиції більшості екзистенціалістів погляд К. Яспера [10], який вважає, що здатність людини до комунікації виділяє її зі всього останнього сущого. Завдяки ній людина може знайти саму себе, вона лежить в основі екзистенціального відношення між людьми, як відношення між «Я і Ти». Такого роду стосунки виникають між людьми, що спілкуються, але одночасно усвідомлюють і зберігають свою відмінність, такими, що йдуть один до одного зі своєї відокремленості. Людина, вважає Ясперс, не може бути сама собою, не вступаючи у спілкування, і не може вступати у спілкування, не будучи відокремленою, не будучи «самістю». Таким чином, у визначенні К. Яспера комунікація (а не абстрактне пізнання) є універсальною умовою людського буття.

У ХХ ст. широкого поширення набула «діалогічна філософія», вихідним пунктом якої є поняття діалогу (ключове поняття комунікативної взаємодії). Діалогічне відношення, або відношення «Я – Ти», мислиться при цьому як фундаментальна характеристика становища людини у світі. Діалогічна філософія полемічно загострена проти трансцендентальної філософії свідомості, відправною точкою якої виступає автономне «Я» (і в цьому сенсі – «монологічне»). Затверджуючи первинний характер відношення «Я – Ти», представники діалогічної філософії, зокрема Г. Марсель і М. Бубер, наполягають на тому, що поза цим відношенням людський індивід взагалі не може скластися як «самість».

Таким чином, оформляється онтологічне підґрунтя для філософського дослідження комунікації, що передбачає подальше вивчення її змістовного навантаження, яке раніше розроблялося в герменевтиці.

Герменевтика знаходить статус самостійного напрямку в сучасній філософській думці. У ній розробляються принципово важливі для теорії комунікації категорії: «розуміння» й «інтерпретація». Розуміння – позначення сенсу або значення чого-небудь. Герменевтичний підхід, на думку Г. Гадамера [4], полягає в трактуванні процесу розуміння як пошуку сенсу на протиположності до розумінню як приписуванню значень. Інтерпретація визначається як тлумачення текстів, спрямоване на розуміння їхнього змісту. Для вирішення проблеми розуміння необхідно виконати наступні умови: розкрити історичну природу тексту; виявити сутність процесу розуміння й інтерпретації. Таким чином, принциповим стає

виділення умов розуміння, які утворюють контекст «життя» тексту, що вивчається. Цей контекст відтворюється за допомогою філологічної, історичної і психологічної інтерпретацій. Розуміння з модусу пізнання перетворюється на модус буття. Принципом і джерелом дійсного розуміння й взаєморозуміння є діалог, розмова, комунікація. Герменевтика знаходить ще більшу філософську значущість, стає вченням про людське буття й комунікацію як його універсальне підґрунтя.

Подальшим розвитком теорії комунікації є питання про роль і значення комунікації в сучасному західному суспільстві, яке було сформоване в критичній філософії Франкфуртської школи. На думку її представників, полем суспільного оновлення та примирення технічної доцільності й економічних можливостей з моральними вимогами є комунікація. Комунікативна діяльність, опосередкована символами, спирається на суворі норми, що визнаються співтовариством людей, які спільно живуть і спілкуються між собою. Така комунікація дозволяє уникнути тоталітаризму, що знищує особу, дає людині можливість чинити опір. На думку Ю. Хабермаса [9], норми соціального життя й соціальної дії встановлюються в результаті «формально-прагматичного дискурсу», коли перемагає «невимушений примус» з боку кращого аргумента. Позитивна роль дискурсу в тому, що він, по-перше, є засобом соціалізації, освіти й виховання. По-друге, дискурс як форма комунікації втягує людей у відношення визнання, під час якого вислови іншого розуміються, інтерпретуються, критикуються, уточнюються, приймаються або відкидаються. По-третє, дискурс примушує висловлювати власну думку від першої особи, яка піддається ретельній критиці й перевірці; по-четверте, дискурс сприяє досягненню консенсусу, під час якого учасники визнають один одного як рівноправні соціальні партнери. Значення комунікативної взаємодії полягає в тому, щоб запобігати примусу з боку як окремих осіб, так і установ суспільного характеру, а також сприяти інтеграції суспільства.

Технократичні підходи до вивчення комунікації були зумовлені специфікою конкретно-історичних умов, а також власне предмета дослідження. Після Другої світової війни роль технічних засобів комунікації в поширенні знань, культури й формуванні особи стала центральною темою й у критичних концепціях, що викривають негативні сторони масової культури, і також у роботах сучасних футурологів, що пророкують перехід до «технотронної ери» й «інформаційного суспільства».

Виникає концепція технологічного детермінізму. Найбільш відома теорія інформаційного суспільства, що розглядає сучасні технічні засоби інформації як найважливіший стимул і джерело соціального розвитку. Очевидно, що нові системи зв'язку, здатні миттєво передавати інформацію практично в необмеженому обсязі на будь-яку відстань, кардинально міняють людство, ведуть до принципово нового стану культури й цивілізації. У той же час теорія інформаційного суспільства з її оптимістичною вірою в цивілізувальну потужність інформаційних технологій виявила певну методологічну недостатність. Сьогодні

абсолютна більшість авторів, що міркують про нову епоху, стурбована тим, що в найбільш розвинених країнах Заходу техніко-економічний компонент не просто домінує, але часом пригнічує культурно-етичну складову суспільства. У зв'язку з цим актуальним стає завдання переходу від техногенної, у тому числі інформаційної, цивілізації до антропогенної, у якій основною цінністю повинна стати людина, а не техніка. Технічний аспект нової цивілізації є лише засобом досягнення цієї мети.

До категорії технократичних може бути зарахована концепція канадського соціолога й культуролога, теоретика комунікаційних технологій М. Маклюена [8]. Основним рушієм історії, на його думку, є зміна технологій, яку, своєю чергою, викликає зміна способу комунікації. М. Маклюен вважає, що в результаті електронно-комунікативної революції людство виявляється на порозі вільного й безтурботного світу, у якому дійсно може стати єдиною сім'єю. У той же час він відзначає, що бурхливий розвиток сучасних інформаційних технологій призводить до того, що зміст комунікації відступає на задній план, стає багато в чому випадковим, ситуативним, а засоби її здійснення набувають зростаючі можливості маніпулювання свідомістю й «зомбування» людей. Що підтверджує нинішній стан «галактики Інтернет» і свідчить про необхідність її цілісного філософського дослідження.

Технократичні теорії викликали незадоволення, зумовлене їх механістичністю, що обмежує комунікацію визначенням її з погляду виробництва, передання й оброблення інформації, а також зведенням до розгляду використаних при цьому технічних засобів.

Бурхливий розвиток засобів масової комунікації в ХХ ст. зумовив пильний інтерес таких мислителів, як Х. Ортега-і-Гассет, Ж. Бодрійяр. Вивчення масової комунікації спочатку розвивається як частина загальносоціологічної теорії, де масові комунікації трактуються як спілкування членів маси – «колективного угруповання», що виникає на хвилі індустріалізації й урбанізації. Масові комунікації розглядаються як спілкування індивідів у межах великого міста, країни й навіть світу в цілому, коли вони виявляються вирваними зі звичних умов соціальної взаємодії та діють незалежно від соціальних ролей, визначених їхнім становищем у суспільстві. Активно вивчаються соціальні функції масової комунікації.

Крім того, аналізуючи діяльність засобів масової комунікації, у першу чергу телебачення, фахівці виділяють дві ключові й пов'язані одна з одною функції – соціальної інтеграції та соціалізації. Виконуючи ці функції, мас-медіа виступають як засіб збереження суспільних стосунків, що склалися й поєднують різноманітні соціальні структури. Упроваджуючи в масову свідомість певні культурні стереотипи й цілеспрямовано формуючи певний тип особи, вони тим самим сприяють закріпленню й збереженню системи суспільних зв'язків. Раніше ці функції виконували міфологія, фольклор і релігія, у теперішній час вони головним чином покладені на телебачення, що вводить масового глядача в світ особливої

умовної культури з її уявленнями про життєві цінності й порядки. Подібно до того, як міфи супроводжували людину впродовж усього її життя, так міфи й легенди нового «електронного духовенства» вторгаються у свідомість сучасних людей і пов'язують їх з телевізійним екраном від колиски до могили.

Новий етап у розвитку теорій масової комунікації пов'язаний з усвідомленням того, що уявлення, згідно з якими вплив засобів масової комунікації визначається їх прямою дією на аудиторію, мають спрощений характер. На цьому етапі, поперше, була висунута теорія селективної експозиції, яка стверджувала, що аудиторію не можна уявляти як слухняну масу, що сприймає будь-яку інформацію некритично.

Услід за цим була висунута теорія «врегулювання порядку денного», згідно з якою засоби масової комунікації не стільки примушують людей думати, скільки формують їхнє ставлення до подій. Мас-медіа відводиться активна роль, аудиторії – роль пасивного приймача інформації.

Теорія отримання користі й задоволення, близька до теорії селективної експозиції, стверджувала навпаки, що глядачі зовсім не пасивно сприймають повідомлення засобів масової інформації. Члени аудиторії, згідно з цією теорією, є активними відбірниками повідомлень, орієнтованими за своїми цілями, потребами, інтересами, ціннісними орієнтаціями. Цей підхід викликав критичні оцінки через брак теоретичності й послідовності, що призводить до однобічної оцінки засобів масової комунікації без урахування негативних наслідків їхнього функціонування.

Теорія залежності до певної міри долала подібну однобічність, характеризуючи комплекс стосунків між реципієнтами, засобами інформації й соціальною системою. Ця теорія показує наявність складної системи взаємодій між засобами інформації, їхньою аудиторією й суспільством в цілому, а також встановлює існування сильної залежності потреб і цілей людей від діяльності засобів масової інформації.

Цікавою є підсумкова для філософського розгляду постмодерну інтерпретація мас-медіа, у якій сучасні електронні медійні засоби визначаються як найбільш відповідні для існування й розвитку людини та суспільства інформаційної епохи. Крім того, ідеться про необхідності дослідження принципів існування «Галактики Інтернет» [8], що дозволяє розкрити ігрову природу людини й суспільства, побудовану на підставі сучасної культури в її різних формах, – міф, мистецтво, релігія, наука й філософія.

Дослідження теорій і підходів до вивчення комунікації дозволяє зробити висновок, що всебічне вивчення комунікації в різних напрямках соціо-гуманітарного знання передбачає різні рівні узагальнення, які допомагають описувати, пояснювати, оцінювати й керувати комунікативною сферою. Крім того, комунікаційна взаємодія вивчається щодо предмета безпосереднього дослідження цих наук: соціологія – для визначення основних закономірностей розвитку суспільства; психологія – індивідуальності свідомості людини; культурологія –

існування культурної дійсності. Через це характеристика соціальної комунікації не має цілісного характеру.

У той же час неможливо створити теорію комунікації шляхом простого підсумовування, механічного з'єднання різноманітних концепцій. Для її побудови необхідне філософське узагальнення тих знань про комунікацію, які мають у своєму розпорядженні соціальні, гуманітарні, природні, економічні й технічні науки, що створюють емпіричне теоретичне підґрунтя теорії комунікації або комунікології.

Так, на думку пострадянського дослідника М. О. Василика [3], теорію комунікації слід переважно іменувати комунікологією, бо її науковий потенціал може бути реалізованим найкраще й найефективніше не у вигляді мультидисциплінарних комунікативних теорій, а на базі діалектичної єдності, взаємопроникнення й доповнення комунікології та мультидисциплінарних комунікативних теорій. Об'єктом дослідження є сама комунікація в її найбільш розвиненій формі. Відповідно до предмета – сфери людського спілкування, що виявляє зв'язок і взаємодію в суспільстві і світі в цілому – методом цієї науки, що має філософський характер, може бути діалектичний метод визначення поняття. Визначальною метою комунікології є визначення поняття «комунікація», пов'язане з внутрішньою й необхідною сутністю, що виявляється в різноманітності реально існуючих видів.

Таке змістовне наповнення передбачає відповідну форму проведення занять у межах навчальних курсів, присвячених вивченню соціальної комунікації: системний підхід, який синтезує основні напрацювання в галузі психології, філософії, соціології, етики й естетики, логіки й риторики, спрямований на розуміння сенсу медіа у визначеності його практичної реалізації.

Крім того, розуміння з'являється за єдності знання й волі, тобто власній діяльності в певному напрямі, що й пропонується в процесі опанування навчального матеріалу. Досліджувати медіа-комунікації в процесі комунікації, застосовуючи різні медіа-засоби, а також канали сприйняття (як раціональний, так і образний). Виклад теоретичного матеріалу передбачає діалог і дискусію, визначення понять супроводиться обговоренням кінофільмів, що розкривають емоційний контекст змісту заняття.

Специфіка курсу, що досліджує комунікацію, полягає в системному підході, що передбачає концентрацію уваги на самій комунікації (визначення її сенсу й призначення, виявленні основних видів і медіа-засобів, що дозволяють досягти максимального ефекту). Крім того, його особливістю є опанування теоретичного матеріалу в процесі його практичного втілення самими учнями за наявності методичного забезпечення (практичні рекомендації й теоретична підтримка викладача); діалог і дискусія, що передбачає розвиток наявних навичок і способів спілкування. Основним способом їхнього вдосконалення пропонується поєднання різних комунікативних форм при викладі підбраного самими виучуваними матеріалу: усний виступ, текстове оформлення, електронна презентація. Крім того,

уведення в контекст учення кінообразу дозволяє поєднувати традиційні академічні методи навчання з оригінальними тренінговими прийомами і способами практичного закріплення.

Побудований таким чином навчальний курс є способом розширити розуміння медіа-комунікацій, навчитися практичному вживанню цих знань з максимальним ефектом в житті й професійній діяльності.

Література:

1. *Андрєєва Т. О.* Від феномена людини до феномена людства. Монографія [Текст] / Т. О. Андрєєва. – Донецьк : Видавництво ДонНУ. – 2002. – 237 с.
2. *Андрос Є. І.* Комунікативна природа людського буття // Філософія: світ людини. Курс лекцій: навч. посібник / В. Г. Табачковський, Є. І. Андрос, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. [Текст]. – К. : Либідь. – 2003. – С. 225–242.
3. *Василик М. А.* Наука о коммуникации или теория коммуникации? К проблеме теоретической идентификации // Актуальные проблемы теории коммуникации: сб. науч. трудов [Текст] / М. А. Василик. – СПб. : Изд-во СПбГПУ. – 2004. – С. 4–11.
4. *Гадамер Х.-Г.* Истина и метод. Основы философской герменевтики [Текст] / Х.-Г. Гадамер; пер. с нем. Б.Н. Бессонова. – М. : Прогресс. – 1988. – 700 с.
5. *Домнич С. П.* Коммуникация в социокультурном пространстве: философско-антропологические интерпритации [Текст] / С. П. Домнич // Гуманітарний часопис. – 2014. – № 1. – С. 33–40.
6. *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія: підручник [Текст] / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра. – 1999. – 488 с.
7. *Кастельс М.* Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс; пер. с англ. А. Матвеева под ред. В. Харитоновна. [Текст] – Екатеринбург : У-Фактория. – 2004. – 328 с.
8. *Маклюэн М.* Понимание Медиа: Внешние расширения человека / М. Маклюэн; пер. с англ. В. Николаева [Текст]. – М. ; Жуковский : КАНОН-пресс-Ц ; Кучково поле. – 2003. – 464 с.
9. *Хабермас Ю.* Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас; пер. с нем. под ред. Д. В. Скляднева, послесл. Б. В. Маркова [Текст]. – СПб. : Наука. – 2000. – 380 с.
10. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории / К. Ясперс; пер. с нем. М. И. Левина [Текст]. – М. : Политиздат. – 1991. – 527 с.